

Tarmo Kunnas, *Fasismien lumous: Eurooppalainen älymyöstö Mussolinin ja Hitlerin politiikan tukijana*. Jyväskylä: Atena, 2013.

Emeritusprofessori Tarmo Kunnas on aiemminkin kirjoittanut eurooppalaisen kulttuurihistorian vitalistisista juonteista, immoraalikirjallisuudesta ja fasismiin tavalla tai toisella kytkeytyvistä ajattelijajoista. Kunnaksen uusin teos kokoaa yhteen suuren määrän löydöksiä pitkältä ajalta. Käsittelyn kohteiksi päätyvät ranskalaiset, saksalaiset, italialaiset, espanjalaiset, brittiläiset, romanialaiset, ruotsalaiset, norjalaiset ja suomalaisetkin kirjailijat ja filosofit, joiden ajattelulla on yhtymäkohtia fasismien traditioon. Tätä kokonaisuutta Kunnas kutsuu kirjalliseksi fasismiksi.

Teos on massiivinen: liki 650 suurikokoista sivua ja apparaatit päälle. Jos kyseessä olisi tiukasti ottaen tieteellinen analyysi, tekstimäärä olisi perusteltu, koska kirjaa voisi käyttää valikoiden ja ikään kuin käsikirjana yksittäisten tietojen tarkastamiseen. Nykyisessä tietokirjamuodossa *Fasismien lumouksella* on kuitenkin vain rajoitetusti itsenäistä referenssiarvoa, eikä tämä varmasti teoksen tarkoitus ole ollutkaan. Teos tarjoaa yleiskuvan rikkaasta tutkimusmateriaalista. Tämän sinänsä tärkeän tehtävän täyttämiseen olisi kuitenkin riittänyt 300 sivua – tällaisenaan fasismien lumoukseen perehtyminen edellyttää melkoista sitoutumista.

Varsinainen analyysi on jaettu useaan pitkään temaattiseen jaksoon, jotka käsittelevät esimerkiksi irrationalismia, edistysajattelun kieltämistä, taistelukeskistä maailmankuvaa, nationalismia ja demokratian vastaisia tendenssejä. Kunkin teeman kohdalla kirjoittaja käy ajattelijajoukkonsa yksityiskohtia läpi vaihtelevalla tarkkuudella. Jo tästä rakenteesta johtuen ilmaisu on paikoin toisteista. Tiivistämällä, päällekkäisyyttä karsimalla ja joitain analyysejä pois jättämällä kirjasta olisi saanut luettavamman. Katseet kääntyvät kustannustoimittajan suuntaan.

Seikkaperäisyydestään huolimatta analyytit eivät kuitenkaan kumuloidu tyydyttävällä tavalla. Toisteisuudessaan kirja jättää myös kepeän käsittelyn ja kiireen vaikutelman. Ristiriita selittyy sillä, että teos on jossain määrin epätasainen tiedollisesti, tyyllillisesti ja kielellisesti. Välillä luetaan alkuperäislähteiden nyansseja ja analysoidaan kohdehenkilöiden merkitystä ja heidän ajattelussaan tapahtuneita muutoksiaakin yksityiskohtaisesti ja oppineesti. Esimerkiksi Louis-Ferdinand Célinestä, Martin Heideggerista,

Knut Hamsunista ja K. M. Walleniukselta on omat omistautuneet jaksonsa. Näiden analyytien tyylikin on omistautuneempi ja huolitellumpi, tekstin käynti rauhallisempaa. Osa ajattelijajoista taas ohitetaan hyvin yleisillä luonnehdinnoilla ja etupäässä toisen käden lähteisiin nojautuen. Esimerkiksi Giovanni Gentileä, Ernst Jüngerä ja Carl Schmittiä koskevat osiot ovat tässä mielessä verraten ohuita.

Tekstin epätasaisuus on ymmärrettävissä sitä taustaa vasten, että *Fasismien lumous* mitä ilmeisimmin perustuu osittain tekijänsä aiempiin analyyseihin. Osa tekstistä on paljon uudempaa perua, mutta lähdeviitteiden perusteella välillä liikutaan menneissä vuosikymmenissä. Esimerkiksi ranskalaisten protofasistien kohdalla tuoreen tutkimustiedon puute pistää välillä häiritsevästi silmään loppuviitteistä, vaikka itse analyytit kuuluvat teoksen parhaimmiston.

Puutteistaan huolimatta *Fasismien lumous* on myös ajattelemaan haastava ja paikoin viihdyttäväkin kirja. Teos antaa keskeisen roolin kielen ilmaisuvoimalle, lumovoimalle ja luovan kielen kiistämättömälle vapaudelle, ja osaa näistä vapauksista se myös hyödyntää. Kirjallista fasismia ruotiva *Fasismien lumous* on itsekin kirjallinen ja perusluonteeltaan retorinen teos. Ehkäpä näin ollen on perusteltua lukea teosta tarkalla silmällä, ottaa tosissaan sen kirjallinen vuo ja asettua tarvittavissa kohdissa kriittisesti tätä virtaa vastaan, jottei *Fasismien lumouksen* lumous veisi lukijaa mukanaan.

Kirjan keskeisimpiä lähtökohtia on se, että kirjallinen tai esteettinen fasismi on erotettava varsinaisesta poliittisesta fasismista ja että näitä on tarkastettava erikseen. Mussolinin tai Hitlerin aikaan saamista poliittisista liikkeistä kirjassa puhutaan varsin vähän alun historiallista johdantoa lukuun ottamatta. Kirjallinen fasismi sen sijaan on laaja joukko toisiinsa löyhästi kytkeytyviä ajattelutapoja, jotka eivät sinänsä automaattisesti johda fasistiseen politiikkaan. Nimenomaan mainittu löyhyyks – se, että sanoja käytetään enemmän myyteinä kuin tarkkarajaisina ja sisällöltään vakaina käsitteinä – mahdollisti sen, että kulttuuri-ihmiset saattoivat nähdä omien päämääriensä toteutuvan fasismien nousevissa poliittisissa muodoissa. Tämän mekanismin avul-

la Kunnas pyrkii ymmärtämään fasismin vetoavuutta kulttuuripiireissä ympäri Eurooppaa maailmansotien välisellä ajalla – fasismin lumousta.

Toisin kuin teoksen otsikko antaa ymmärtää, ”fasismin lumous” näyttää siis koostuvan pääasiassa kirjallisten piirien omista, osin hurmahenkisistä ideoista pikemminkin kuin italialaisten fasistien tai saksalaisten kansallissosialistien ohjelmien erityisestä ideologisesta vetoavuudesta. Fasismi houkutti älykköjä, koska he projisoivat siihen omia ideoitaan ja toivoivat niiden toteutuvan uuden poliittisen liikkeen myötä. Tällöin selitettävä kuitenkin siirtyy ajassa ja logiikassa taaksepäin, ja selitystä alkaa kaivata esteettinen fasismi itse. Miksi nämä ideat alun perin vetosivat aikakauden ajattelijoihin? Tällaista selittäminen hengentieteissä kuitenkin on, sillä ajattelu ei useinkaan kovin hyvin taivu kausaaliasetelmiksi, kuten Kunnaskin huomauttaa. Tarkemmin tätä kysymystä tematisoimalla Kunnas olisi kuitenkin voinut tehdä kysymyksenasettelusta johdonmukaisemman. Nyt on välillä epäselvää, mitä pyritään ymmärtämään ja minkä valossa. Välillä etsitään ”fasismin aatteellisia juuria” (8) Hegelistä ja Nietzschestä alkaen, välillä taas pikemminkin tarkastellaan poliittisesti fasististen ajatusten reseptiota älymystön piirissä.

Ne moninaiset aatteelliset piirteet, jotka yhdistävät kirjallisen fasismin eri variantteja yhtäältä toisiinsa ja toisaalta poliittisempia muotoja ottaneeseen ”varsinaiseen” fasismiin, yhdistävät Kunnaksen mukaan kirjallista fasismia myös muihin saman aikakauden johtaviin ideologisiin suuntauksiin – siis laveasti tulkittuihin liberalismiin ja sosialismiin. Eri aatesuunnat ammensivat kaikki samasta ”aatevarannosta” (147), ”aatteiden yhteisvarastosta” (416) tai ”aatteiden kaivosta” (637). Kunnaksen mukaan fasismia on ymmärrettävä modernin eurooppalaisen kulttuurin vuosisataisessa perinteessä: liikkeenä, joka vei äärimmilleen ja toimeenpani poikkeuksellisen tehokkaasti valistuksen jälkeisessä kulttuurissa vaiuttaneita periaatteita. Esimerkiksi antisemitismi oli laajalle levinnyttä myös muiden kuin fasististen ideologioiden keskuudessa, ja niinpä sen ”voimakas esiintulo kansallissosialismin ideologiassa ei syyllistä pelkästään germaaniksi [sic] itseään luulleita tietämättömiä natseja, vaan koko varhaisemman eurooppalaisen perinteen” (479). Fasismi ei siis ole ainutkertainen aatteellinen poikkeus, vaan yksi kokonaiskulttuurin haarauma. Fasismia ja sen lumovoimaa tarkastelemalla voidaan Kunnaksen mukaan oppia

jotain uutta myös vallitsevasta ei-fasistisesta kulttuurista. Karismalla, myyteillä ja politiikan esteettisillä ulottuvuuksilla on hänen mukaansa sijansa kaikessa poliittisessa elämässä. Tältä pohjalta voidaan jopa sanoa, että fasismi ”paljastaa jotain oleellista ja universaalia kaikkien intellektuellien ja ihmisten suhtautumisesta politiikkaan” (634).

Kirjallisella ja poliittisella fasismilla on tiiviit mutta joustavat suhteet: selvärajaisten ja erillisten alueiden sijaan kulttuuri ja politiikka ovat ikään kuin saman todellisuuden eri kerrostumia tai limittäisiä tasoja. Jotta tutkimuksen kertomusmuoto ylipäänsä pysyisi kasassa, on oletettava, että tutkimusaineistoilla ja jossain sivujen tuolla puolen häämöttävällä fasismin konkreettisella nousulla on jonkinlainen mielekäs tulkinnallinen suhde (millainen se sitten ikinä onkaan). Siksi Kunnas lähtee tarkastelemaan kirjallista fasismia laajan politiikan käsitteen pohjalta. Tällaisen käsityksen mukaan politiikka on muutakin kuin poliittisten instituutioiden toimintaa tai ideologioiden välityksellä käytäviä intressikiistoja. Poliitiikka kytkeytyy syvällisesti ihmisen olemassaoloon ja kulttuuriin. Tällöin kaunokirjallisilla, esseistisillä ja filosofisilla lähteillä on myös poliittista merkitystä silloinkin, kun ne erotetaan fasismin totutuimmista poliittisista muodoista. Vain tältä pohjalta paljastuu kirjassa paljolti käsitellyn kaunokirjallisuudenkin poliittinen relevanssi.

On kuitenkin syytä huomata, että ajatus laajasta politiikkakäsityksestä kohoaa myös suoraan Kunnaksen käyttämästä tutkimusaineistosta. Lukuisat tarkasteltavat ajattelijat fasismin liepeillä pyrkivät nimenomaan ylittämään kapeana ja riittämättömänä mutta usein myös alhaisena, likaisena ja vahingollisena pidetyn ”perinteisen” tai liberaalis-parlamentaarisen politiikan, ja vaatimukset kiinteämmin ihmisenä olemiseen ja kulttuuriperintöön kietoutuvasta politiikasta liittyvät nimenomaan tähän. Tiettyssä mielessä Kunnaksen tutkimusasetelmassa lähteet siis itse uhkaavat muuttua oman relevanssinsa takuumiehiksi. Tämä ei toki ole tietokirjan kannalta millään muotoa fataalia, mutta heijastaa kuitenkin erästä aatteellisen tarkastelun perusongelmaa: aineistolähtöisyys tuottaa helposti hentoja oikosulkuja lähestymistavan ja sisällön välille. Ainakin tieteellisen aatehistorian on syytä kiinnittää erityistä huomiota tällaisiin ongelmakohtiin.

Siinä missä laaja politiikan tulkinta takaa kirjallisen materiaalin poliittisen relevanssin, edellyttää *Fasismin lumouksen* tutkimusasetelma myös etään-

nyttävää voimaa. Kulttuurisen ja poliittisen aineksen välisten yhteyksien on oltava tarpeeksi vahvoja, jotta koko kirja ja sen argumentti olisi perusteltu, mutta toisaalta tarpeeksi heikkoja, jotta ei itse päädytä determinismiin, jossa aatealkiot reagoivat sopivissa olosuhteissa toisten aineiden kanssa määrättyllä tavalla ja kvasiluonnontieteellisellä välttämättömyydellä.

Kautta linjan Kunnas korostaakin ajattelun ja taiteellisen toiminnan vapautta. Silloinkin, kun taiteilijat päätyivät fasistisiin johtopäätöksiin, nämä johtopäätökset seurasivat pikemminkin merkittäville ajattelijoille tyypillisestä älyllisestä seikkailunhalusta ja yksilöllisen hengen kahlitsemattomasta lennosta kuin auktoriteettiuskosta, itsetarkoituksellisesta sitoutumisen halusta tai silkasta opportunistisista. Erotuksena ”keskivertoihmisten vakaumuksellisuudesta ja mustavalkoisesta ajattelusta” Kunnaksen tarkastelemien ”luovien ihmisten” poliittiset valinnat ovat ”monikerroksisia ja yllätyksellisiä” ja ”mukana saattaa olla jotain anarkistista, luvatonta itsenäisyydenhalua ja vapaudenrakkautta” (105).

Luovan ihmisen vapautteen sisältyy kuitenkin myös vaaroja. Ensinnäkin, moninaisuuden ja yllätyksellisyyden seurauksena syntyy usein epäjohtomukaisia aatteellisia yhdistelmiä. Kunnas ei kuitenkaan näytä pitävän tätä suurena ongelmana, sillä hänen mukaansa ”ehdottoman koherentti maailmankuva olisi dogmaattista vakaumuksellisuutta, joka tappaisi inhimillisyyden” ja yllätyksellisyyden (121). Toiseksi, kirjallisten fasistien tapauksessa korostuu erityisesti luovan toiminnan tuotteiden moraalinen ulottuvuus. Taiteilijat ovat ”aina moraalisesti vaarallisella ei kenenkään maalla” (87) ja alttiita erehtymään. Ajattelijat ovat ”aina kokeilemassa moraalin ja järjen rajoja” ja usein ”luisuvat lainsuojattomiksi hyvän ja pahan tuolle puolen” (628). Tällöinkin heidän ajattelunsa saattaa Kunnaksen mukaan kuitenkin paljastaa jotain todellisuudesta tai ”avata uusia maailmoja” (122), eikä kirjailijoilta siksi ”voi riistää mahdollisuutta luoda utopioita” (145). Älyllinen tutkimusmatkailu on Kunnaksen mukaan siis luovien ihmisten etuoikeus ja jopa tehtävä tai velvollisuus, ja poliittisessa tuomittavuudessaankin osalla fasististen intellektuellien ajatuksista oli esteettistä ja taiteellista arvoa.

Luovan toiminnan ja sille tyypillisen vapauden luonnehdinnat kytkeytyvät suoraan kirjan keskeiseen metodologiseen lähtökohtaan, deterministisen tulkintamallin vastustamiseen. Kunnaksen mukaan on

pyrittävä säilyttämään aatteellisten muodosteiden monimuotoisuus ja välttämään turhan suoraviivaisia ylitulkintoja, joissa laajemmin hengen alueella ilmeneviä ajattelutapoja palautetaan niiden raflaaviin poliittisiin johdannaisiin. Fasistinen kanta yhden kysymyksen suhteen ei implikoi välttämättä fasistista kantaa toisen kohdalla, eikä samankaltaisuus välttämättä tarkoita sitoutumista, vaikutussuhdetta, ennakoimista tai ajatuksen sisällöllistä yhtenevyyttä. Nämä ovat tärkeitä ohjenuoria kaikelle aatehistorialliselle tarkastelulle, ja monet Kunnaksen analyysit ilmentävät näitä periaatteita esimerkillisesti.

Ne lähtökohdat, joista Kunnas näihin avoimuuden periaatteisiin päätyy, ovat kuitenkin osin ongelmallisia. Determinismin vastustamisen taustalla vaikuttaa yllättävä harmistus siitä, että fasismien tasapainoista tarkastelua haittaa nimenomaan marxilaisen ideologiakritiikin taipumus leimata vastustajiaan. Tämä lähtökohda tulee suorasanaisesti ilmi teoksen lopussa: ”Aatteisiin, ajatteluun ja ’taantumukselliseen’ kulttuuriin kohdistuneella antifasismilla on ollut suuria vaikutuksia koko Euroopan sodanjälkeiseen [sic!] henkiseen ilmapiiriin” (644). Täsmällisemmin: ”Keskustelua fasismista ja ’vaarallisista’ aatteista on liiaksi hallinnut ideologinen determinismi” (641). Kunnaksen antideterministisen metodin tuottamat tulokset sen sijaan ”vievät pohjan ideologiakriittisiltä arvioilta ja legendoilta” (642). Kovin montaa yksittäistä determinististä luentaa Kunnas ei mainitse, mutta ainakin Ernst Blochin yksioikoinen ja syyllistävä tulkinta Jungin fasistisuudesta (183), Georg Lukácsin suurpiirteiset teesit irrationalismista (148) sekä – hieman yllättäen – Jacques Derridan piilevä ideologinen determinismi (425) mainitaan ohimennen. Lukácsiin kohdistunee myös Kunnaksen toteamus, että irrationalismin käsitteen varassa ”on leimattu irrationalisteiksi kaikki ne, jotka ajattelevat eri tavalla kuin ’me’” (153). Kunnaksen mielestä ”aatteiden poliittinen leimaaminen” on kuitenkin ”tarpeetonta” (174).

Toisen maailmansodan jälkeen keskustelua fasismien ideologiasta toden totta vaivasi ylikorostunut tarve etsiä fasismien alkuperää, lähteitä tai esihistoriaa. Analyysit maalattiin usein turhan tuhdilla penselillä suhteessa puhtaasti tieteelliseen tavoitteeseen ymmärtää tarkasteltavien ajatusten nyansseja niiden omassa kontekstissa. Välillä tämä tapahtui selvästi ideologisesti painottuneista lähtökohdista. Nykyisessä kylmän sodan jälkeisessä maailmantilanteessa

yksittäisten marxilaisittain suuntautuneiden kommentoijien yksisilmäisyys on kuitenkin helppo ohittaa ottamalla siihen itseensä jo viileää aatehistoriallista etäisyyttä. Nämä luennat heijastivat oman aikansa älyllisiä tarpeita, ja uudemmissa analyyseissä heijastuvat uudet ja mahdollisesti yhtä ongelmalliset ja omaan aikakauteemme kytkeytyvät tarpeet.

Kunnakselle ideologinen determinismi näyttää kuitenkin olevan muutakin kuin vain tukala historiallinen muisto. Marginaalisen haitan sijaan se on pysyä uhka. Moderni lukija on ”vaarassa tulkita ideologisen determinismin myötä” rotuennakkoluuloja sinne, missä on vain historiallisessa kontekstissaan normaalia kansojen välisten erojen kuvailua (451) tai ”pakonomaisesti” nähdä suoria vaikutuksia ”sielä, missä voidaan ajatella myös ilman oletettua kausaalisuhdetta” (183). Jos samainen moderni lukija on ”ideologisen determinismin uhri” (454) tai ”eräänlaisen Pavlovin ehdollistumisen uhri” (148), hän erheellisesti kytkee hyvälaatuisenkin kansallismielisyyden kansallissosialismiin. Kaikensuuntaista yksipuolisuutta ja ideologista sokeutta on tietenkin metodologisella tasolla vältettävä, mutta Kunnaksen täsmällisempi tapa muotoilla sinänsä ymmärrettävä tieteellinen huoli vaaran, uhrin ja leimaamisen sanastolla tuntuu nykyisessä historiallisessa tilanteessa liioittelevalta.

Kaikkein konkreettisimmin determinismin vastustaminen ilmenee Kunnaksen käsityksessä taiteellisen ja luovan kielen erityisluonteesta. ”Kielen avulka runoilija tai luova ajattelija voi räjäyttää rikki jähmettyneitä käsitteitä ja luutuneita rakenteita ja paljastaa ilmiöiden olemuksista piirteitä ja ominaisuuksia, joita tavallinen kielenkäyttö ei salli tehdä” (634). Kun kielessä heijastuu luovaa toimintaa ylipäänsä leimaava monimuotoisuus, ei käytettyä kieltä tule jälkikäteen myöskään tulkita ahtaasti ja pelkän ilmiön perusteella. Taiteilijan vapausasteet muuttuvat suoraan tarkkailijan vapausasteiksi. Esimerkiksi ”Heidegger, merkittävä ajattelija, ei [...] käytä sanoja samassa merkityksessä kuin keskivertointellektuelli”, vaan hän käyttää aikansa iskusanojakin ”omaperäisesti ja ambivalentisti, mikä kertoo samalla kertaa läheisyydestä ja etäisyydestä mainittujen iskusanojen sisältöihin” (544). Kun Heidegger puhuu esimerkiksi saksalaisesta sosialismista tai verestä ja maasta, on Kunnaksen mukaan kyse ”kielipelistä ja retoriikasta, johon kielen liikkuvuus antaa mahdollisuuden” (267) tai ihmislunonteseen kuuluvasta ”opportunistisesta diplomaatiasta”, joka on ”etäistä

sukua myönteiselle parodialle”, joka syntyy, kun kirjoittaja samaan aikaan ”pitää etäisyyttä ja koettaa lähestyä vastapuolta” (268).

Nimenomaan näiden etäisyyden ja läheisyyden teemojen parissa koko kirjan perusargumentti askelelee. Yhtäältä kirjallisuuden kulttuurisen aineksen täytyy olla riittävän vahvasti kytköksissä varsinaiseen fasistiseen politiikkaan, jotta koko tutkimustehtävä olisi mielekäs ja teoksen sisältö vastaisi sen otsikkoa. Toisaalta kirjallisuuden ja poliittisen fasismin täytyy poiketa riittävästi toisistaan, jotta tulkinnalle ja uudelleentulkinnalle jää enemmän sijaa kuin aiemmissa, deterministisissä tulkintamalleissa. Tekstin tasolla tätä säätelytehtävää toteuttavat etenkin läheisyyden ja etäisyyden metaforat, joiden suorasanaisempia vastineita olisivat samankaltaisuus ja erilaisuus.

Kirjan perustoimijoita ovat ”fasismia lähellä olleet” intellektuellit tai ajattelijat fraasin eri variantteina. Myös aatteita keskenään vertaillaessaan Kunnas turvautuu valitettavan usein informaatioarvoltaan niukkaan läheisyyden terminologiaan. Niinpä Örnulf Tigerstedt on veren myytissään ”varsin lähellä” Italian ja Ranskan kulttuurifasisteja (346), Paul Morand ”tulee hyvin lähelle” kansallissosialistien rasismia (459 ja 467) ja Bertel Gripenberg ”tulee lähelle sekä italialaista fasismia että myös kansallissosialismia” (478). Ernst Jünger sen sijaan ”ei ole kovin kaukana” Hanns Johstin käsityksestä historian satunnaisuudesta ja kaoottisesta luonteesta (200), Heidegger ”ei ole kovin kaukana” Nietzschen ironisesta asenteesta massaviisaatioon (202) ja Louis-Ferdinand Célinen kommunismi ”ei ole kovin kaukana” Jacques Doriot’n kansallismielisestä kommunismista (553). Célinen groteski huumori sen sijaan ”etäännyttää hänet lopullisesti fasismin yleisestä traagisesta elämäntunteesta” (299), individualismin puolustus ”etäännyttää” Arvi Kivimaan kansallissosialismista (490), ja Henry Williamsonin panteismi ”vie jälleen kauaksi fasismin valtioideasta” (515).

Teoksen keskeisimpiä ongelmia on se, että Kunnas käyttää apukäsitteistöä, joka on yhtäältä monitulkintaista ja toisaalta ei ole sävyllään neutraalia. Paikoin se on jopa poleemista. Leimaamisen lisäksi Kunnas puhuu esimerkiksi ”poliittisesta rikoksesta”, aatteiden ”monopolisoimisesta” ja ”hyödyllisistä idiooteista”. Anakronistista on esimerkiksi puhe valistusajattelijoiden ”poliittisesti korrektista johtoroolista” (333) ja ”kovasta ja ankarasta vihreästä ideologiasta” 1900-luvun alkupuolen aatteellisella kentällä (240). Nämä sävyt eivät toki vesitä analyysejä koko-

naan mutta vaikeuttavat kirjoittajan tarkoituksiperien ymmärtämistä.

Esimerkiksi edellä käsitellyt etäisyys ja läheisyys saavat pelkän kuvailevan tarkoituksen oheen välillä normatiivista vivahdetta. Kokonaisuutta korostavassa valtioajattelussaan Eino Kaila joutuu ”pelottavan lähelle” italialaisia ja saksalaisia kansallismielisiä hegeliläisiä (605), mutta toisaalta voimakas usko suomalaisen demokraattiseen järjestelmään ”pelastaa” Arvi Kivimaan ”demokraattien joukkoon” (587). Lukijalle jää epäselväksi, ketä tarkkaan ottaen pelottaa ja kenen näkökulmasta Kivimaa pelastuu tai miksi hänet ylipäänsä pitäisi pelastaa.

Nämä häilyvät luonnehdinnat ilmentävät tutkimuksen perusasetelmaa, joka heijastuu kirjan nimessäkin. Kautta linjan fasismi esitetään jonakin *a priori* kiellettyä, joka tästä huolimatta tai juuri siksi houkuttaa. Kirjan päärooleja esittävät ”fasismiin erehtyneet intellektuellit” (629), ”fasismiin langenneet” kirjailijat tai intellektuellit (175, 370), ”fasismiin lumoutuneet kirjailijat” (215, 308), ”fasismin esteettiselle ulottuvuudelle periksi antaneet” (248) ja ”fasismiin hullaantuneet kirjailijat” (582). Yksittäisten ajattelijoiden kohdalla ”fasismi veti puoleensa” (353) esimerkiksi Pierre Drieu La Rochellea, ja lopulta tämä ”antaa periksi kansallissosialistisille vaikutteille” (459).

Puhe kirjallisista fasisteista moraalisesti hairahtuneina, kielletyn hedelmän houkuttelemisena ja lumoukseen langenneina osaltaan vahvistavaa fasismia ja irrationalismia välistä väitettyä kytköstä. Tämä ei tapahdu substanssitasolla siten, että fasismi itsessään samastetaan länsimaisen järjen rappioon tai itsemurhaan – tällaista tulkintaahan Kunnas vastustaa etenkin Lukácsin irrationalismiteesin kritiikissään. Sen sijaan tarinankerronnan metatasolla fasismi kuvataan jonakin, johon voi irrationaalisesti hullaantua, lumoutua ja langeta sen sijaan, että kukin tarkasteltava ajattelija esimerkiksi yksinkertaisesti oli ajattelunsa kokonaisuudessa tai joissain sen osatekijöissä asiasisällöllisesti samoilla linjoilla kuin fasistiset ideologit tai muut heidän kirjallisemmat tukijansa.

Sama kielletyn houkutuksen logiikka pätee myös yksittäisiin opinkappaleisiin. Esimerkiksi taistelun ihannointi, machiavellismi ja moraalinen antimaterialismi olivat ”houkutusiksi” kirjallisille fasisteille (274, 350 ja 416). Myytti Euroopan kulttuuria uhkaavasta vaarasta ”houkutteli” fasistisia intellektuelleja (254). On kuitenkin epäselvää, miksi nämä ajattelijat itse olisivat kokeneet oman ajattelunsa osate-

kijät houkutusiksi. Voitaneen ajatella, että omassa historiallisessa ja aatteellisessa kontekstissaan nämä intellektuellit tarkemmin määrittelemättömistä poliittisiin toiveisiin ja henkilöhistoriaan kytkeytyvistä syistä yksinkertaisesti ajattelivat tietyissä asioissa samalla tavalla kuin poliittisesti sitoutuneemmat fasistit.

Kunnas pyrkii hälventämään fasismin leimaavaa samastamista absoluuttiseen ja tietoiseen pahuuteen huomauttamalla, että monet aatesuunnasta innostuneet ajattelijat uskoivat olevansa pelastamassa ja rakentamassa eurooppalaista kulttuuritraditiota. Jotain pahan houkutuksen dynamiikasta näyttää kuitenkin suodattuneen pysyvästi hänen metahistorialliseen kieleensä.

Toisaalta nämä langenneet ja jopa ”poliittisen rikoksen” (370) tehneet ajattelijat ovat jo lähtökohdaisesti keskivertoihmisistä poikkeavia äärimmäisyisihmisiä ja luovia ajattelijoita, joille sovinnaisuuden ja järjenkin rajojen kokeileminen on sallittua. Koska tämän vapauden luonnetta ei ole ymmärretty, vaan on päinvastoin haluttu ideologisista syistä typistää se minimiinsä, näistä kirjoittajista on tullut väärin ymmärrettyjä ajattelijoita ja ansaitsemattoman ideologisen leimaamisen kohteita. Koko teos häilyy näiden kahden peruspoolin välillä.

Välillä aihetta käsitellään hyvin lavealla pensselillä. Esimerkiksi sosiaalidarvinismista Kunnas puhuu useassa kohtaa epätarkasti ja darvinismin mutkikkaaseen oppihistoriaan puuttumatta. Kunnas kyllä toteaa puhuvansa opin populaareista muodoista, joissa ajatukseen olemassaolon taistelusta kietoutuu spenceriläistä vahvimpien eloonjäämistä, nietscheläistä vallantahdon filosofiaa ja Herakleitoksen ajatusta taistelusta kaiken isänä. Tämän solmun aukeamista ei kuitenkaan edistä se, että kirjoittaja itse käyttää sosiaalidarvinismia yleisenä mielikuvana ja otsakkeena pikemminkin kuin tarkkana tietyn ideologian kuvauksena.

Jo alkumetreillä todetaan ohimennen, että italialaisen fasismin oli vaikea liittää katoliseen oppiin ”sosiaalidarvinismia, ajatusta kaikkien taistelusta kaikkia vastaan, jossa vahvimmat selviytyvät voittajina” (56–57). Myöhemmin Kunnas toteaa Wyndham Lewisin halunneen osoittaa, että ”marxilaisuus on luokkataistelussaan luonut monimuotoisen vihaketjun, kaikkien sodan kaikkia vastaan” ja että ”[s]e on tässä mielessä darvinistisen olemassaolon taistelun jatke” (280). Lopulta Hitlerinkin kirjoituksista löytyy ”jotakin ’nietscheläiseltä’ kalskahtavia, sosiaalidar-

vinistisiä kaikuja” (612). Näissä lyhyissä luonnehdinnoissa sosiaalidarvinismi, hobbesilainen luonnontila, spenceriläinen sopeutuvimpien selviytyminen, marxilainen luokkataisteluoppi, lainausmerkkeihin laitettu nietscheläinen vallantahto ja kansallissosialistien rotuoppiin pohjautuva taistelukäsitys muodostavat yhden suuren villakoiran vailla selvää ydintä. Ymmärtääkseni kirjoittaja on periaatteessa tietoinen mainittujen doktriinien välisistä eroista, mutta pitää tärkeämpänä tarjota lukijalle tuttuja täkyjä kuin tavoitella selkeyttä.

Vaikka välillä löydetään oikeita sosiaalidarvinistejakin, näyttää termi yleensä tarkoittavan mitä tahansa konfliktipohjaista oppia. Täten Kunnas päätyy toteamaan muun muassa, että ystävän ja vihollisen erottelusta ”poliittisen” (*das Politische*) kriteerin löytäneen Carl Schmittin ajattelussa ”on sosiaalidarvinistinen ulottuvuus” (263). Vaikka Kunnas toteaaakin heti perään, ettei Schmitt tarkoittanut kaikkien sotaa kaikkia vastaan vaan vain korosti ystävän ja vihollisen välisiä jännitteitä ja kamppailuja, on luonnehdinta aatehistorialliselta kannalta hyvin harhaanjohtava ottaen huomioon biologisten vivahteiden lähes täydellisen puuttumisen Schmittin politiikkakäsityksestä. Itse asiassa kansallissosialistit nimenomaan tästä syystä pitivät Schmittiä epäilyttävänä. Empaatisemmin luettu Heidegger sentään on ”herakleitoslainen vastakohtien harmonian etsijä” ja ”olemisen ajattelija, ei biologinen sosiaalidarvinisti” (267–268). Kun Kunnas samaan hengenvetoon toteaa, ettei Heidegger ”voinut ottaa vakavasti sosiaalidarvinismin oppia olemassaolon taistelusta”, koska ”[h]änen maailmankuvastaan puuttuu darvinismin vaatima biologinen pohja” (268), herää luonnostaan kysymys, miksei samoja huomioita tehdä viittä sivua aiemmin Schmittin kohdalla.

Tarkoitukseni ei ole esittää, että ajoittainen koherenssein puute ja vaikeudet selvän yleiskuvan muodostamisessa johtuisivat vain siitä, että Kunnas kirjoittaa ajoittain poleemisesti ja monitulkintaisesti. Käsiteltävä materiaali ei totisesti ole yksinkertaista. Radikaalien aatteiden erilaisia variantteja on huo-

mattava määrä. Maailmansotien välisen aikakauden epävarmuus ja tempoilevat poliittiset suhdanteet sekä toisaalta kirjallisesti orientoituneiden ajattelijoiden sisäsyntyinen älyllisen etsimisen ja erottautumisenkin tarve tuottivat koko joukon hämmästyttäviä muodosteita. Kunnaksen kirjan monimutkaisuus näyttää heijastavan tutkimuskohteiden vaikeatulkintaisuutta. Lähtömateriaalin monimutkaisuus taas on usein luonteeltaan retorista ja seuraa siitä, että kirjoittajat ovat tarkoituksella halunneet olla jotain muuta kuin suoraviivaisia. Esimerkiksi Céline on Kunnaksen tulkinnan mukaan ”vasemmistolainen kansallissosialisti”, joka antikommunismistaan huolimatta kuitenkin puhuu omissa ohjelmallisissa kirjoituksissaan ”kommunismista” korostaakseen ”fasisminsa sosialistista luonnetta” (552–553) ja toisaalta eräässä antikommunistisessa pamfletissaan neuvostokommunismin suoran kritisoimisen sijaan projisoi omaan nuorempaan itseensä illusorisia sympatioita kommunismia kohtaan, joita myöhemmin syyllisyyden ja tilinteon retoriikalla käsitteli ja näennäisesti oikoi (554). Ottamatta kantaa selityksen osuvuuteen, tapaus välittää hyvin tulkintatehtävän lähtökohtaisen vaikeuden. Alustavakin jäsenitys on näissä oloissa laskettava ansioksi.

Kunnaksella on myös riittävästi silmää fasismin monimuotoisuudelle. Näin kiharaisia aatteita tutkiessamme emme yksinkertaisesti voi muuta kuin oppia sietämään loppumattomia jännitteitä, paradokseja ja monitulkintaisuutta. Kunnakselle fasismi ylipäänsä on ”erilaisista elementeistä koottu heterogeeninen tilapäisrakennelma” (645), ja erityisesti kirjallisen fasismin yksi keskeinen ominaisuus on valikoivuus ja dogmaattisen sitoutumisen ohuus. *Fasismin lumous* korostaa tervetulleella tavalla erotelukykyisemmän metodologian tarvetta. Valitettavasti kirja ei kuitenkaan pysty vastaamaan esittämiinsä haasteisiin ja jää itsekin muodoltaan epätydyttäväksi tilapäisrakennelmäksi.

TIMO PANKAKOSKI